ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДИТИНИ: НАСТУПНІСТЬ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 19 листопада 2021 р.

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-1-7>

КОСЕНЧУК

Ольга Геннадіївна

кандидат педагогічних наук,
доцент, начальник відділу
дошкільної та початкової
освіти Державної установи
«Український інститут
розвитку освіти», докторант
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана
Зязюна Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. У доповіді зосереджено увагу на проблемі наступності між дошкільною та початковою ланками освіти у формуванні компетентностей дитини. Охарактеризовано сучасні підходи до вирішення окресленої проблеми у наукових дослідженнях та освітніх практиках. Представлено аналіз змісту нормативних документів, зокрема Державних стандартів дошкільної та початкової освіти, з метою виокремлення спільних підходів, ціннісних орієнтацій, принципів, наскрізних компетентностей у розвитку дітей. З'ясовано, що для формування компетентної особистості у дошкільному та молодшому шкільному віці важливими є не лише урегульованість змісту нормативних документів двох освітніх ланок, а й усвідомлення педагогами та батьками вікових особливостей конкретного періоду життя дитини, спільності у доборі методів, форм та засобів освітньої роботи. Наведено результати дослідження сучасної практики закладів дошкільної освіти щодо забезпечення наступності та налагодження партнерської взаємодії з початковою школою. З'ясовано, що проблему наступності вихователі вирішують через ознайомлення зі змістом програм НУШ, застосування сучасних педагогічних технологій, проведення просвітницької роботи серед батьків та за допомогою співпраці з учителями початкових класів. Окреслено низку організаційно-педагогічних умов, за яких наступність між дошкільною та початковою освітою забезпечуватиметься у практичній площині.

Ключові слова: дошкільна і початкова ланки освіти; компетентність; наступність; формування компетентності дитини.

Нині метою державної політики України у сфері дошкільної освіти є забезпечення доступної та якісної освіти, яка є стартовою платформою для розвитку та підготовки дитини до навчання в Новій українській школі (на чому у своєму виступі під час форуму «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями» наголосив Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет). У цьому контексті наступність між двома першими ланками в системі освіти має бути беззаперечною. Шляхами реалізації є: узгодженість цілей розвитку дитини та єдність мети; спільність ціннісних орієнтацій, принципів, підходів, видів діяльності у забезпеченні всебічного й гармонійного особистісного розвитку; узгодженість змісту, форм, методів та прийомів педагогічної роботи, що відповідають віковим закономірностям розвитку дитини.

Проблема наступності між дошкільною і початковою освітою, з огляду на формування особистості дитини, завжди перебувала в колі уваги провідних науковців і педагогів-практиків. Обґрунтування основних підходів до забезпечення наступності розглядали у своїх працях Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Н. Лубенець наголошувала, що «починати виховання

дітей зі школи — це означає зводити будівлю на піску і без фундаменту» (Моисеев, 2008, с. 19).

Дослідження сучасних науковців зосереджені на розробленні концептуальних підходів до забезпечення наступності всіх освітніх ланок для формування компетентної особистості. Зокрема, проблему наступності принципів, змісту, форм і методів дошкільної та початкової освіти розглядають у своїх працях А. Богуш, О. Кононко, О. Савченко та ін. Вчені Н. Гавриш, Т. Піроженко звертають увагу на необхідність вироблення спільних підходів перших освітніх ланок системи освіти у формуванні компетентностей дітей дошкільного віку. Дослідниця І. Перережко розкриває проблему наступності в навчанні дітей з погляду забезпечення комфортних умов для якісного нового етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу (Перережко, 2006, с. 7).

Попри велику кількість наукових публікацій, рекомендацій та методичних матеріалів від науковців і практиків, лише в останні роки ми з упевненістю можемо говорити про те, що вирішення проблеми наступності між дошкільною і початковою освітою набуло системного поступу. Однак багато питань щодо послідовного формування компетентностей дитини у дошкільному та молодшому шкільному віці лишаються не вирішеними у практичній площині.

Метою статті є висвітлення результатів наукового пошуку дієвих підходів у забезпеченні наступності між дошкільною та початковою освітою з метою формування компетентностей дитини.

Нині в Україні розроблено низку документів, що унормовують єдність підходів в освіті дітей на всіх рівнях. Зокрема, фундаментальні засади реформування перших освітніх ланок, які визначено в Концепції «Нова українська школа» (2016) та Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), проголошують суголосні вектори забезпечення освіти на ідеях дитиноцентризму з максимальним урахуванням індивідуальних фізичних, психологічних, інтелектуальних особливостей дитини кожної вікової групи.

У затверджених Державних стандартах початкової освіти (Кабінет Міністрів України, 2018) та дошкільної освіти (МОН України, 2021) чітко прослідковуються спільна мета й принципи, на яких ґрунтується їхня реалізація. Обидва документи покликані забезпечити становлення особистості дитини, сформувати у неї низку ключових компетентностей. Спільною метою зазначених документів є забезпечення всебічного гармонійного роз-

витку самодостатньої, ініціативної, компетентної особистості на перших суміжних ланках системи безперервної освіти впродовж життя. Аналіз змісту зазначених документів дав змогу виокремити суголосні ціннісні орієнтири, на яких ґрунтується реалізація цієї мети (табл. 1) та спільні ключові компетентності дитини у дошкільній та початковій освіті (табл. 2).

Таблиця 1

Суголосні ціннісні орієнтири дошкільної та початкової освіти

Дошкільна освіта	Початкова освіта
<ul style="list-style-type: none"> • визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; 	<ul style="list-style-type: none"> • цінність дитинства, що оберігається шляхом встановлення освітніх вимог, які відповідають віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру;
<ul style="list-style-type: none"> • повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; • щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті; 	<ul style="list-style-type: none"> • визнання унікальності та обдарованості кожної дитини, що забезпечується рівним доступом до освіти, заборобою будь-яких форм дискримінації або відокремлення дітей на основі попереднього відбору;
<ul style="list-style-type: none"> • зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини; 	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення міцного здоров'я та добробуту, яких можливо досягти шляхом формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку;
<ul style="list-style-type: none"> • цінувати життя і благополуччя як уміння плекати, підтримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні; 	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечення безпеки у результаті створення атмосфери довіри і взаємоповаги, перетворення школи на безпечне місце, де запобігають насильству і цькуванню, надають необхідну підтримку;
<ul style="list-style-type: none"> • розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей; 	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі;
<ul style="list-style-type: none"> • збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями. 	<ul style="list-style-type: none"> • плекання любові до рідного краю та української культури, шанобливе ставлення до Української держави; • формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу.

Таблиця 2

**Суголосні ключові компетентності дитини
у дошкільній та початковій освіті**

Дошкільна освіта	Початкова освіта
<ul style="list-style-type: none"> • рухова і здоров'язбережувальна; особистісна; соціально-громадянська; 	<ul style="list-style-type: none"> • громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя;
<ul style="list-style-type: none"> • мовленнєва, художньо-мовленнєва; 	<ul style="list-style-type: none"> • вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами
<ul style="list-style-type: none"> • природничо-екологічна та навички, орієнтовані на сталий розвиток; • предметно-практична та технологічна; 	<ul style="list-style-type: none"> • компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій; екологічна компетентність;
<ul style="list-style-type: none"> • логіко-математична та дослідницька; 	<ul style="list-style-type: none"> • математична компетентність; інноваційність;
<ul style="list-style-type: none"> • мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована). 	<ul style="list-style-type: none"> • культурна компетентність, що передбачає залучення до різних видів мистецької творчості.

Цінності дошкільної та початкової освіти мають тісний зв'язок зі змістом і процесом формування досвіду дитини в різних видах діяльності, що забезпечують освітній результат — компетентність дитини. Звичайно, ключові компетентності, які за Державним стандартом дошкільної освіти повинні бути сформовані в дошкільному віці, мають певні відмінності від компетентностей учня, адже це зумовлено віковими можливостями і потребами. Однак можемо сказати, що їх сформованість не лише закладе підґрунтя для освіти дитини в початковій школі, але й розвитку впродовж життя.

Державний стандарт дошкільної освіти передбачає набуття дитиною компетентностей, які мають прояв у наскрізних вміннях та навичках, серед яких пошук нової інформації, вміння використовувати знання та набутий досвід для різних цілей практичної діяльності, навички спілкування з однолітками й дорослими, вміння працювати в групах. Початкова освіта базується на цих навичках і поглиблює їх.

Варто наголосити, що Державний стандарт дошкільної освіти (МОН України, 2021) орієнтує вихователів на формування в дітей взаємопов'язаних компонентів фізичного, психічного, соціального, духовного розвитку особистості дитини. Це проявляється в емоційно-ціннісному ставленні; сформованості знань; здатності до активного, творчого впровадження набутого досвіду, тобто

навичках до регуляції досягнень, поведінки, діяльності (Косенчук та ін., 2021). Що ж до початкової освіти, то, на нашу думку, зміст Стандарту щодо формування емоційно-ціннісного ставлення в учнів не має чіткого поступу і носить дещо розмитий характер.

Забезпечення наступності між дошкільною і початковою освітою на нормативному рівні чітко прослідковується у змістах стандартів. На практичному ж рівні наступність залежить від обізнаності, діяльності та плідної взаємодії педагогів обох освітніх ланок. І, як засвідчує практика, ця співпраця не завжди реалізується повною мірою. Для підтвердження висловленої думки наводимо результати опитування вихователів старших груп та вихователів-методистів, проведеного в закладах дошкільної освіти Львівської області у 2021 році:

- 84.2 % респондентів твердо переконані в тому, що оновлений Базовий компонент дошкільної освіти (БҚДО, Стандарт) повністю відповідає Концепції НУШ; 7.2 % вважають, що нічого в ньому не змінилося, часткові зміни помітили 3.7 % респондентів;

- 40 % вихователів закладі дошкільної освіти (ЗДО) знайомі з державними стандартами, освітніми програмами навчання початкової школи, 55.2 % — знайомі частково, 4.8 % — не знайомі зовсім.

Отже, результати опитування доводять, що ознайомлення зі змістом нормативних документів суміжної освітньої ланки не є пріоритетним у роботі педагогів.

Наступність у роботі закладу дошкільної освіти та початкової школи — це не тільки наступність у загальних підходах, цінностях і принципах. Вона повинна прослідковуватися у змісті, методах, формах, основних аспектах розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра. Тому важливим є збереження основних видів діяльності дітей дошкільного віку в початковій школі, особливо у першому класі, як-от: ігри, спілкування, рухова активність, пізнавальна, художня тощо. Вихователі закладів дошкільної освіти мають бути ознайомлені зі змістом, формами і методами роботи в початковій школі та вводити у свої заняття навчальні елементи, які підготують дітей до першого класу. Однак за результатами опитування лише 25.1 % педагогів дошкільної освіти використовують технології, форми, методи роботи з дошкільниками, які пропагує НУШ; частково використовує — 59.7 %; зовсім не використовують — 15.2 % респондентів. Серед актуальних форм і засобів роботи з дошкільниками педагоги назвали: ранкові кола, заняття з використанням конструкторів «Лего», зошити з друкованою основою, мультимедійні технології, ігрові технології, STREAM освіту, інтегровані заняття.

Водночас учителі початкових класів також мають знати зміст освітніх програм для дітей дошкільного віку та особливості методів і прийомів роботи з ними, щоб використовувати ці знання в адаптаційний період першокласника. Звичайно, професійна підготовка педагога (за всіма галузями) у закладах вищої освіти передбачає вивчення вікової психології, де майбутні педагоги засвоюють знання особливостей психічного розвитку дітей різних вікових періодів та опановують загальну педагогіку, дидактику й теорію виховання. Однак лише студенти спеціальності «Дошкільна освіта» вивчають дошкільну педагогіку, фахові методики, зміст освітніх програм для дітей дошкільного віку, а також детально знайомляться з особливостями психічного розвитку дітей цього вікового періоду. В освітніх програмах підготовки вчителів початкових класів вивчення дошкільної педа-

гогіки та методик роботи з дошкільниками не передбачено. Тому, як засвідчує практика, проблемою наступності між першими освітніми ланками більше переймаються фахівці з дошкільної освіти, які розуміють велику розбіжність між змістом, формами і методами роботи в ЗДО і початковій школі. Частково цю проблему вирішують деякі заклади вищої освіти, які в межах освітньо-професійних програм для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти запроваджують вибіркові спеціалізації: для вихователя ЗДО — вчителя початкових класів і навпаки.

Невтішною є практика залучення психологів до забезпечення наступності та проведення різних видів занять з дітьми, батьками та вихователями. Хоча простежується і позитивний досвід — за результатами дослідження, поширеними формами взаємодії соціально-психологічної служби закладів дошкільної і початкової освіти є:

- здійснення єдиного психолого-педагогічного контролю за динамікою розвитку дітей та спільне психолого-педагогічне обговорення його результатів — 32.6 %;
- аналіз створених у ЗДО умов для підготовки до навчання в школі — 47.8 %;
- аналіз створених школою умов успішної адаптації дітей до навчання в першому класі — 16.7 %;
- застосування корекційно-розвивальних методів у роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку — 37.1 %;

- проведення спільних методичних заходів — 41.4 %.

Необхідним для забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками освіти є усвідомлення педагогами й батьками вікових особливостей і можливостей конкретного періоду життя дитини. Важливу роль у формуванні компетентностей дошкільників, за Державним стандартом дошкільної освіти, відводиться батькам або особам, що їх замінюють. Участь батьків у розвитку дитини визначено за кожним освітнім напрямом

зазначеного документу. Залучення батьків до освітнього процесу закладу дошкільної освіти утверджує позицію, згідно з якою кожен із батьків дитини є відповідальним за її навчання, виховання і розвиток, а також за збереження її життя, зміцнення здоров'я, формування почуття людської гідності та усвідомленого ставлення дитини до здорового способу життя. І в контексті проблеми, яка сьогодні розглядається, є надзвичайно важливим зберегти і примножити участь батьків у розвитку дитини під час її навчання в початковій школі.

Результати дослідження показали, що у практиці ЗДО для просвітницької роботи з батьками найчастіше використовуються такі заходи щодо забезпечення наступності: анкетування щодо питань індивідуального розвитку дітей — 67.6 %, інформування щодо психологічних закономірностей розвитку дітей — 49 %, дні відкритих дверей — 26 %, педагогічні вітальні — 5.7 %, батьківські клуби — 15 %, інтернет-консультації — 55.7 %, вебінари або форуми — 13.8 %. Партнерство з батьками в Концепції НУШ розглядається як обов'язковий компонент освітнього процесу. Однак, на жаль, на практиці цей напрям часто носить заформалізований характер, хоча досягнути високих результатів у формуванні компетентностей учнів початкової школи, особливо першокласників, дуже складно без активної участі батьків.

На підтвердження наводимо приклад вимог до сформованості соціальної, громадянської компетентностей за стандартами дошкільної і початкової освіти. Спільними ознаками сформованості тут є:

- ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав і прав інших;
- дотримання правил поведінки, що засвідчують повагу до інших осіб;
- знання і дотримання правил і способів міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми;
- уміння орієнтуватися у близькому оточенні та соціальному середовищі (усвідомлює свою роль у сім'ї, групі однолітків, місцевій громаді);
- ціннісне ставлення та повага до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур;
- долучення до родинних і національних традицій тощо.

Результативність роботи в цьому напрямі буде досягнуто лише завдяки послідовній підтримці дитини вихователями та батьками у дошкільний період і спільним зусиллям вчителів та батьків у період навчання дитини в початковій школі. Адже

набуття дитиною значної частини соціального досвіду можливе лише за участі родини. Отже, одним із важливих напрямів для реалізації наступності між дошкільною і початковою освітою дітей, на наш погляд, є необхідність унормованих акцентів участі батьків в освітньому процесі початкової школи, оскільки це чітко прописано в Державному стандарті дошкільної освіти.

Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що для забезпечення наступності між дошкільною і початковою ланками освіти зроблено значний поступ у змісті нормативних документів, зокрема в Державних стандартах дошкільної і початкової освіти. Однак є ще низка *організаційно-педагогічних умов*, за яких, на наше переконання, наступність забезпечуватиметься у практичній площині:

- узгодження форм, методів і засобів організації освітньої роботи в закладі дошкільної освіти і початковій школі;
- єдності методичного забезпечення щодо різних видів діяльності дітей старших груп і першого класу школи;
- створення єдиного освітнього розвивального середовища для дітей;
- розроблення єдиної цільової спрямованості співпраці ЗДО, початкової школи, сім'ї і громадськості;
- підвищення рівня професійно-педагогічної компетентності педагогів обох освітніх ланок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Воронов, В.А., Гавриш, Н.В., Канішевська, Л.В., Піроженко, Т.О., Рейпольська, О.Д., & Сисоєва, С.О. (Укл.). (2020). *Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку*. Національна академія педагогічних наук України. Київ. ФОП Ференець В.Б. <https://bit.ly/2E3xuLJ>
- Гриневич, Л., Елькін, О., Калашнікова, С., Коберник, І., Ковтунець, В., Макаренко, О., Малахова, О., Нанаєва, Т., Усатенко, Г., Хобзей, П., & Шиян, Р. (2016). *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи* (М. Грищенко, заг. ред.). Міністерство освіти і науки України. <https://cutt.ly/oRYU2ff>

- Кабінет Міністрів України. (2018, 21 лютого). *Про затвердження Державного стандарту початкової освіти* (87). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п>
- Косенчук, О.Г., Новик, І.М., Венгловська, О.А., & Куземко, Л.В. (Упорядн.). (2021). *Державний стандарт дошкільної освіти: особливості впровадження* : навчально-методичний посібник. Харків: Ранок.
- Міністерство освіти і науки України. (2021, 12 січня). *Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція* (33). <https://bit.ly/39UTWUn>
- Моисеев, И.А. (ред.). (2008). *Преемственность. Дошкольное образовательное учреждение — начальная школа*. Москва: Новый учебник.
- Перережко, І. (2006). Проблеми наступності в навчанні. *Початкова освіта*, (42), 7-9.
- Савченко, О.Я. (2000). Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*, (11), 4-5.

DEVELOPING CHILD'S COMPETENCES: CONTINUITY OF PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION

Scientific Report to the General Meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, November 19, 2021

Olha Kosenchuk

PhD in Education, Associate Professor, Head of the Department of Preschool and Primary Education, State Institution «Ukrainian Institute of Education Development»; DSc Student, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The report focuses on the problem of continuity between preschool and primary education in developing a child's competences. Modern approaches to solving the outlined issue in research and educational practices are characterised. An analysis of the content of regulatory documents, particularly the state standards of preschool and primary education, is presented to identify common approaches, values, principles, and cross-cutting competences in children's development. It was found that for development of a competent personality in preschool and primary school age is essential not only balanced content of regulations of the mentioned levels, but also awareness of teachers and parents of the child's age peculiarities, joint approach in selecting methods, forms, and means of educational work. The results of the research of modern practice of preschool education institutions on ensuring continuity and establishing a partnership with the primary school are given. Educators solve the problem of continuity by getting acquainted with the content of the New Ukrainian School programmes, using modern pedagogical technologies, educational work among parents, and cooperation with primary school teachers. Several organizational and pedagogical conditions are outlined, under which the continuity between preschool and primary education will be practically ensured.*

Keywords: *preschool and primary education; competence; continuity; development of child's competence.*

Дата публікації: 20 грудня 2021 р.